

NOVE DRUŽINE – NOVE STARE IDEOLOGIJE

Časopis za kritiko znanosti, XXX (2002), 207–208.

[S]oočamo [se] z nečim, kar bi lahko imenovali obujanje mita o harmonični tradicionalni družini, podobe družine, v kateri moški/oče materialno skrbi za družino, ženska/mati pa kot gospodinja skrbi za dom, otroke in moža. (Alenka Švab, str. 75.)

Ob pojmu družina navadno pomislimo na mamo, očeta in otroka ali več otrok. V nasprotju s tradicionalno podobo družine tematski sklop odpira diskurz o razširjenih, dopolnjenih, istospolnih in drugih »novih« družinah, ki so nastale z bioreproduktivno pomočjo. Alenka Švab v uvodniku pove, da se odmik od ideološkega modela nuklearne družine dogaja že trideset let ter da zato ne gre za popolnoma nove teme. Bolje je reči, da gre za teme, ki postajajo vse bolj odkrite in s tem vplivajo na potrebo po presejanju idealiziranja tradicionalnih podob in stigmatiziranja drugih načinov družinskega življenja (družine istospolnih partnerstev, družine etnično mešanih partnerstev, družine z otroki, ki so bili oplojeni z biomedicinsko pomočjo). Spremembe v družini se kažejo predvsem skozi dva vidika, skozi proces družinske pluralizacije in skozi številna protislovja družinskega življenja. Oba procesa sta rdeča nit sklopa sedmih člankov, objavljenih v *Časopisu za kritiko znanosti*. Vsak od njih odpre diskurz o različnih dilemah in problemih sodobne zasebnosti.

Alenka Švab začne z uvodnikom »Nove družine – nove stare ideologije« in nadaljuje s prispevkom »Mesto družine – družbena funkcionalnost družine v postmodernosti« o spremembah družin in fenomenu družinske pluralizacije. Raziskave Evropske unije so pokazale, da postaja družinsko življenje eden najpomembnejših segmentov v življenju ljudi. Če sklepamo po naraščanju razvez, upadu sklenitev

porok, upadu rodnosti, naraščanju enostarševskih družin, govorimo o novih, postmodernih oblikah družin. Avtorica meni, da družinsko življenje v postmodernosti bolj kot kdaj koli zaznamujejo raznovrstnost, kompleksnost in spremenljivost. Spremembe, ki vplivajo na znotrajdružinsko dinamiko modernih družin, so zlasti pluraliziranje družinskih oblik (manj nuklearnih družin, več reorganiziranih, enostarševskih, istospolnih, enočlanskih gospodinjev, število družinskih članov se zmanjšuje, enega od staršev nadomeščajo drugi sorodniki ipd.), spremembe načinov družinskega življenja, maritalne spremembe (upad števila porok, naraščanje števila kohabitacij, višja starost ob prvi poroki, več neporočenih, več razvez), rodnostne spremembe (upad stopnje rodnosti, več zunajzakonskih otrok, višja starost matere ob prvem otroku), širše socialne in demografske spremembe (množično zaposlovanje žensk, staranje populacije) in strukturne spremembe (glede na spol in starost).

Mateja Sedmak v prispevku »Od patologizacije k pluralizmu partnerskih oblik« odpre temo o mešanih zakonskih zvezah glede na religiozno, nacionalno, rasno oz. etnično pripadnost, ki v času pogostejših migracij, upada religijskega vpliva in drugih procesov sodobnih družb naraščajo. Pozornost prvih raziskovalcev v zgodnjih 20. letih 20. stoletja se je osredotočala zgolj na homogamne partnerske zveze (tip zakonske zveze med partnerjema podobnih karakteristik) v nasprotju z danes vse bolj raziskovanimi heterogamnimi zvezami (zakonske zveze, ki prestopajo rasno, religiozno oz. kulturno začrtane meje). V preteklosti so etnično mešani zakoni veljali za nenaravne, odklonske, patološke, ki kršijo ekso-gamna (poroke izven posameznikove neposredne družbene skupine oz. družine) in endogamna pravila (poroke zunaj iste socialne skupine, npr. družine, klan, plemena, socialnega razreda, etnične, rasne ali religiozne skupine). Poleg tega je veljalo, da etnično mešana partnerstva povzročajo negativne psihološke posledice, kot so stres, avtoagresija, otežena identifikacija itn. Danes postajajo etnično mešani zakoni oz. partnerstva zanimivi za raziskovalce na mikro in makro ravni družbenega življenja. Študij mikro ravni omogoča vpogled v dinamiko medosebnih adaptacij medkulturnega soočanja in konfliktov v etnično mešanih parih. Raziskovanje na makro ravni pa razkriva fenomene medkulturne bližine oz.

distance, medskupinskih adaptacij, skupinske asimilacije, marginalnosti in širših družbenih sprememb. Danes je javnost proučevanju problematike etnično mešanih zakonov »bolj naklonjena«, kar se kaže v zasuku k pozitivnejši percepciji, deproblematizaciji in normalizaciji etnično mešanih družin. Empirične študije dokazujejo, da se kulturne razlike v etnično mešanem paru same po sebi ne odražajo nujno v obliki stresnih situacij ter da stopnja medkulturne distance ne nujno vpliva na stres posameznika. Stopnja družbene tolerance do etnično mešanih partnerstev je glede stresa bolj vpliven dejavnik kot kulturne razlike med partnerjema.

Družinska pluralizacija ustvarja tudi »kontrafenomene«, nasprotno predstave o tradicionalnem družinskem življenju. Odražajo se zlasti v osvobajanju družine od bioloških determinant in se kažejo kot tipične postmoderne novosti; odločitev za starševstvo ni več pogoj za konstituiranje družine, družina so lahko tudi prijatelji, heteroseksualnost ni več edina spolna usmeritev v družinskem življenju, prelaganje materinstva na poznejše obdobje, večja prisotnost očeta ipd. O protislovnosti družinskega življenja s poudarkom na novih moških vlogah pišeta Nataša Zavrl v »Kdo se boji moških v predpasniku« in Richard Collier v prispevku »Moški, heteroseksualnost in spreminjanje družine«. Razmišljata o rekonceptualizaciji očetovstva oz. moških partnerjev. Skozi družbeni in pravni vidik razmišljata o tem, kako vplivajo pozitivne spremembe moških vedenjskih vzorcev v smislu prevzemanja ženskih atributov na sodobne družine v vsakdanjem življenju in na področju družinske politike. Novi, sodobni moški oz. očetje bolj izražajo svoje občutke, prevzemajo gospodinjska opravila in skrb nad otroki. Vendar so nekateri do sodobne moške podobe zadržani; obtožujejo jih, da niso sposobni vzpostaviti moške identitete doma, da so postali lahko vodljivi, občutljivi in pomehkuženi. Rekonceptualizacija očetovstva je potrebna tudi v pravnih razmerjih, ki niso popolnoma prilagojena pospešenim kompleksnim in hitrim družinskim spremembam (Collier navaja prilagajanje zakonodaje v Veliki Britaniji, ki se odraža predvsem v večjem poudarjanju vloge očeta v družinski politiki).

Zalka Drglin se v članku »Materinstvo in razvoj novih reproduktivnih tehnologij – usodna srečanja: Samice in/ali nadaljevanje vrste« dotakne teme novih reproduktivnih tehnologij. Reprodukativne pravice so

ena najbolj konkretnih oblik človekovih pravic na področju zdravja. Zelo pomemben del so pravice žensk, da se odločijo, ali želijo imeti otroke in kdaj bi jih želele imeti, pravice, da se izognejo neželenim spolnim odnosom, pravica dostopa do informacij s področij, ki zadevajo spolnost, nosečnost, porod, kontracepcijo, abortus in podobno. Vendar so vsa ta vprašanja močno spolitizirana. S sprejetjem zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo leta 2000 se je v Sloveniji razkrila cela vrsta šovinističnih, seksističnih in drugih diskriminatornih stališč pravne in medicinske stroke. S prevladujočim »ne« referendumskega vprašanja se je uveljavil medicinski koncept, ki dovoljuje uporabo novih reproduktivnih tehnologij le tistim ženskam, ki ustrezajo določenim pogojem (neplodne, heteroseksualne, v stalni zvezi z moškim). Gre za sklicevanje na tisto, kar je v naravi mogoče, in na tisto, kar je za otroka najboljše (prisotnost matere in očeta). Kaj pa samske ženske in ženske v istospolnih skupnostih, ki si želijo otrok? V zadnjih dveh desetletjih so se njihove možnosti bistveno popravile (oploditve samskih in lezbičnih žensk v tujini, nadomestno materinstvo), vendar pri večini nastaja cela kopica etičnih dilem, ki jih sproža realnost postopkov pridobivanja otrok. Ni vse, kar je mogoče, tudi dopustno, zato so se vzpostavili pogoji dovoljenega, ki vedno nekoga vključijo, druge pa izključijo.

O izključevanju piše tudi Tatjana Greif, ki skozi pravni in praktični vidik pogleda na položaj otrok v istospolnih družinah. Ugotavlja, da so v primerjavi z raznospolnimi pari lezbijke in geji v neenakopravnem, drugorazrednem položaju, saj spremembe v zakonodaji temu sledijo s časovnim zamikom. Skandinavske države so prve zaznale nujo po uvedbi pravne podlage za varstvo istospolnih partnerskih skupnosti. Do danes so pravni okvir, ki zagotavlja izenačenost zakonske zveze istospolnih z raznospolnimi partnerstvi, uvedle Švedska, Danska, Norveška, Nizozemska, Islandija, Belgija, Španija, Francija, Italija, Nemčija, ZDA (Kalifornija, Havaji, Vermont), Kanada (Britanska Kolumbija, Ontario) in Brazilija. V Sloveniji je od leta 2005 zakonsko uveljavljena le registracija istospolne skupnosti, kar pa ne pomeni pravne izenačitve s heteroseksualnimi partnerstvi. Zakon namreč istospolnima partnerjema ne omogoča statusa svojca. Zato ostajajo brez pravic na področju socialnega, zdravstvenega, pokojninskega

in ostalih zavarovanj (po partnerju) in pravic na vseh ostalih področjih, vezanih na lastnino, vključno z dedovanjem. Vprašanje starševskih in posvojiteljskih pravic je eno ključnih problemskih vprašanj, ki ostaja odprto tudi za skandinavske države. Prav tako so otroci istospolnih partnerstev pogosto socialno izključeni. Diskriminacija in socialna izključenost sta v tesni zvezi z zakonskim nepriznavanjem partnerskih skupnosti njihovih staršev. Po francoski nacionalni zvezi gejevskih in lezbičnih staršev so najpogostejše diskriminacija sodišč (predsodki sodnikov, da homoseksualnost staršev povzroča probleme pri vzgoji), lokalnih oblasti (bodoči posvojitelji morajo pridobiti privoljenje lokalnih oblasti, pri čemer morajo svojo istospolno usmerjenost med postopkom zamolčati), ob razvezi (po ločitvi istospolne skupnosti otrokova povezava z nebiološkim staršem ni zakonsko zaščiten, sodišča redko dovolijo pravico do obiska) in diskriminacija nebiološkega starša, ki skrbi za otroka v enaki meri kot biološki starš, vendar v zakonskem

pogledu nima nobene zveze z otrokom. V odnosu do otrok istospolnih skupnosti so najpogostejši trije predsodki oz. strahovi – da bo oviran razvoj njihove spolne identitete, da bo homoseksualnost staršev pustila posledice na osebnostnem razvoju otroka in da bodo imeli otroci težave s stigmatizacijo. Mnoge študije so te predpostavke zavrgle in ugotovile, da so otroci istospolnih partnerstev enako zdravi kot otroci raznospolnih staršev.

Po mnenju A. Švab družinske spremembe in kompleksnosti družinskega življenja zastavljajo družboslovcem veliko vprašanj. Obujanje tradicionalne družine ne ponuja zadostnega odgovora. »Morebitna rešitev je le miselni odmik od tega vzorca, da bi razumeli dogajanja na področju zasebnosti in družine ter jih bili sposobni tudi kritično reflektirati« (str. 77). Zato je pričujoči tematski sklop zanimiv za širši krog bralcev iz področja družboslovja, za strokovnjake, študente in raziskovalce, še zlasti za tiste s področja skrbi za večjo nataliteto v Sloveniji.

Špela Urh